

วงสนทนาเชื่อมความรู้

เพื่อส่งต่อความรู้ในชุมชนวิจัย

จตุพร วิชาญโชติอังกูร

ทางชุดโครงการวิจัย การสร้างองค์ความรู้ให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกันและยกระดับขีดความสามารถในการรับมือและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทำงานผ่านมา 1 ปี ถือว่าได้ผลลัพธ์ ที่เป็นคำตอบของงานวิจัยส่วนหนึ่งพอจะเห็นแนวทางที่ชัดเจนขึ้น ตามแนวทางของงานวิจัยที่เน้นปฏิบัติการเพื่อการพัฒนา แต่สิ่งหนึ่งที่ได้ในการทำงานคือ “บทเรียน” การทำงาน ที่ทีมงานอาจารย์ที่เป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัย ทำงานร่วมกับคนในชุมชน ที่ทำหน้าที่ บทบาทนักวิจัยชาวบ้าน

การทำงานร่วมกัน ต้องปรับตัวกันทั้ง 2 ฝ่าย เพื่อที่จะเข้าใจ ศาสตร์ของความรู้ใหม่ร่วมกัน พร้อมกับคลี่คลายสู่กระบวนการแก้ไขปัญหา และมีบางประเด็นที่ต่อยอดศักยภาพที่มีอยู่เดิมให้มีพลังมากขึ้นในการจัดการปัญหา ระดับชุมชนที่เกิดขึ้นได้

ข้อจำกัดหนึ่งที่พบคือ เรายังเชื่อมความรู้กันไม่ติด ถึงแม้ว่าจะร่วมหัวจมท้ายกันด้วยกระบวนการการทำงานร่วมกัน ก็ยังมี “ชุดภาษา” ที่เป็น

อุปสรรคใหญ่ในการเข้าถึงความรู้กันอยู่ การทลายกำแพงภาษาเพื่อเปลี่ยนเป็น ความเข้าใจแบบง่ายๆ นั้นเป็นความท้าทายอย่างยิ่งต่อการเปิดใจของทั้ง 2 ฝ่าย เมื่อกำแพงภาษาทลายลง การส่งต่อความรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการ จัดการความรู้ ก็จะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

บทบาทหนึ่งของนักจัดการความรู้คือ “**เชื่อม เชียร์ และ ชง**” ให้กับ ทีมงานวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกัน คลี่คลายความไม่เข้าใจผ่านกำแพงต่างๆ แล้วชวน กันออกแบบการเรียนรู้เพื่อนำไปสื่อสารสาธารณะต่อไป

เวทีการเชื่อมความรู้ ที่เกิดขึ้นล่าสุด จึงมีวัตถุประสงค์ในการเปิดพื้นที่ ในการสนทนาแบบวงกาแฟ ง่ายๆ เข้าใจทันที ผ่านการ **คุย คลำ คลิ๊ก** ระหว่าง นักวิชาการกับนักวิจัยชาวบ้าน

เวทีที่เกิดขึ้นเน้นให้ทีมงานโครงการวิจัยย่อยได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน อย่างอิสระ เปิดเวลาในการคุยกันให้เห็นภาพการทำงานร่วมกัน ชี้แจง ปรีกษา ในประเด็นที่ยังเข้าใจร่วมกัน สุดท้ายเรายังได้แผนงานแบบคร่าวๆ ปีหน้าว่า “**จะเดินอย่างไรต่อ**” ด้วย

สิ่งหนึ่งที่เป็นการขับเคลื่อนต่อจากเวทีพูดคุยนี้คือ “**การสื่อสาร สาธารณะ**” เมื่อทีมงานเรียนรู้และเข้าใจตรงกัน รวมถึงการออกแบบการ สื่อสารที่สามารถนำพาคณะความรู้เหล่านี้ถ่ายทอดได้แบบเข้าใจในระดับชาว บ้าน ถือว่าเป็นความสำเร็จที่เป็นเป้าหมายของการจัดการความรู้

และมีที่เด็ดมากกว่านั้น ค่ายเด็กฯ ในครั้งที่ 2 ในปีนี้ ซึ่งท่านชวภณ แสงจันทร์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเป็ดในเป็นเจ้าภาพใหญ่ ถือว่าเป็น ประธานค่าย จึงถูกออกแบบในการรองรับการสื่อสารสาธารณะนี้ เพื่อเป้าหมายสำคัญ คือ **เด็กและเยาวชน ของคนบ้านเป็ดใน** นั่นเอง

งานนี้เป็นการออกแบบสื่อสารความรู้แบบให้เกิดพลังการพัฒนาที่ต่อเนื่อง การสื่อสารเพื่อจัดการความรู้ที่ยั่งยืน นอกจากความรู้นั้นได้รับการถ่ายทอดในวิธีการที่มีพลังแล้ว การปลูกฝัง จิตสำนึกความเป็นชุมชนให้กับเด็กและเยาวชนของเรา เป็นภารกิจที่สำคัญและส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาจากวันนี้ถึงอนาคต

เราจะเดินทางต่อไป

การจัดการความรูที่ยั่งยืน

...เริ่มต้นที่โรงเรียน

จตุพร วิชาญโชติอังกูร

**“เมื่อเราสร้างกระบวนการเรียนรู้มาสักพัก
เด็กๆจะเป็นฝ่ายชวนเราออกไปเรียนรู้เอง”**

ครูชวณ แสงจันทร์ หรือ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเป็ดในเล่าถึงบรรยากาศการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปจากสองปีก่อน ที่เด็กต่างก็คร่ำเคร่งกับการเรียนวิชาหลัก เพื่อมุ่งเน้นการเรียนเพื่อไปสอบตามมาตรฐานของประเทศ จริงอยู่ว่าการเรียนการสอนต่างก็มุ่งเน้นตอบโจทย์ผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ แต่เมื่อมุ่งไปในมิติเดียว เรามักจะลืมการสร้างทักษะชีวิต ซึ่งมีความจำเป็นและสำคัญต่อการใช้ชีวิตอยู่ในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ปรากฏการณ์การสนใจเรียนรู้ของเด็ก เกิดจากการที่โรงเรียนบ้านเป็ดในมุ่งเน้นกิจกรรมที่ฝึกทักษะ และการเรียนรู้แบบโครงงาน (Project Based learning) โดยกิจกรรมที่ใช้ในการออกแบบเรียนรู้ล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงชุดความรู้จากโครงการวิจัยของชุมชนที่กำลังดำเนินการอยู่ โดยครูชวณบอกว่าทางโรงเรียนสนใจ ประเด็น พลังงานทางเลือก และได้ให้โรงเรียนเป็นพื้นที่

นำร่องในการทดลองใช้กิจกรรมพลังงานทางเลือก เช่น เตาประหยัดพลังงาน เตาก๊าซชีวภาพ และกิจกรรมที่ใช้พลังงานทางเลือกอื่นๆ

ในกระบวนการจัดการความรู้ของชุดโครงการวิจัยฯ มองถึงความยั่งยืนในการถ่ายทอดองค์ความรู้ โจทย์ที่คิดตอนแรกคือ การสร้างศูนย์การเรียนรู้ แต่นั่นก็เป็นเพียงช่องทางหนึ่งที่จะช่วยให้ความรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาได้นำเสนอต่อผู้ที่สนใจและเข้าถึงความรู้ และในการบริหารจัดการอาจต้องมีการปรับเปลี่ยนการนำเสนอที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม หากมองในเรื่องของประสิทธิภาพของการสื่อสาร

จุดโฟกัสของการจัดการความรู้ระดับชุมชนเปลี่ยนไปเมื่อโรงเรียนบ้านเปิร์ตใน โดยการนำของผู้อำนวยการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน และเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการการศึกษา ทางที่মনักวิจัยทั้งนักวิจัยภายนอกและนักวิจัยชุมชนจึงมองเห็นโอกาสในการเชื่อมต่อความรู้ และมองเห็นความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้น

วิธีคิดของการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านเปิร์ตในเปลี่ยนไปจากเดิมคือ จากที่เน้นวิชาหลักเพื่อการสอบแข่งขันตามมาตรฐานวิชาการ มาเพิ่มกิจกรรมมากขึ้น วิธีคิดที่เปลี่ยนไปนี้ ผอ.ชวภณ ได้เล่าว่า

“ลองคิดดูสิครับ เราทานแต่ข้าวสวยมาโดยตลอด แม้จะเป็นข้าวชั้นเลิศ แต่พอนานๆไปก็เบื่อ ต้องจัดให้มีกับข้าวบ้าง การที่มีกับข้าวที่หลากหลายทำให้ผู้กินไม่เบื่อ อร่อยและกินได้ตลอด”

ประโยคบอกเล่าที่แสดงถึงการเปรียบเทียบกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว หมายถึง การจัดการศึกษาที่เน้นวิชาหลัก หมายถึงข้าว และกิจกรรมหลากหลาย

หลายที่แทรกเข้าไปเพื่อสร้างทักษะเด็กเป็น กับข้าว และเป็นกับข้าวที่หลากหลาย หลาย กระบวนการเรียนรู้ที่สร้าง และพัฒนาทักษะ ช่วยให้เด็กคิดเป็น ทำเป็น และแก้ไขปัญหาเป็น อีกทั้งยังสอดคล้องกับการพัฒนาเด็กในยุคศตวรรษที่ 21

“เด็กหัวโต” แต่ร่างกายลีบเล็ก คำเปรียบเปรยถึงเด็กนักเรียนในช่วงที่ผอ.ชวนภณ เข้ามาทำหน้าที่ผู้อำนวยการ เป็นคำเปรียบเปรยหนึ่งที่เห็นถึงการมุ่งเน้นการพัฒนาคนที่ให้ความสำคัญกับการสอบแข่งขัน เลยทำให้บรรยากาศการเรียนรู้เป็นไปด้วยความเคร่งเครียด การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นกิจกรรมการเรียนรู้จึงเกิดขึ้น

ไม่น่าเชื่อว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นกิจกรรม จะช่วยให้เด็กผ่านการประเมินมาตรฐานโอเน็ต ในระดับที่น่าพอใจ และเป็นระดับที่เกินความคาดหวังของโรงเรียน รวมไปถึงผลสัมฤทธิ์การศึกษาโดยรวมดีขึ้นเรื่อยๆ และผ่านการประเมินของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ.ที่เข้ามาประเมินโรงเรียนในระดับ “ดีมาก” เป็นสิ่งหนึ่งที่พิสูจน์ให้นักการจัดการศึกษาเห็นถึง ทางออกของการศึกษาที่จำกัดศักยภาพของมนุษย์

ขับเคลื่อนดี ต้องมีต้นกุ่ม

โรงเรียนบ้านเป็ดใน ถือว่าเป็นโรงเรียนเก่าแก่ของชุมชน มีอายุ 73 ปี นับจากการก่อตั้งโรงเรียนในปี พ.ศ. 2484 (วันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2484) เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ในอดีตจำนวนเด็กลดลงเรื่อยๆ มีครูประจำการเพียง 4 คน และครูจ้างสอนอีก 2 คน เป็นเหตุผลหนึ่งที่เป็นโรงเรียนขนาดเล็กและกำลังจะถูกยุบ แต่ในปัจจุบันไม่น่าเชื่อว่าเด็กๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้น จากการพูดคุย

กับ ผอ.ชวภณ ให้เหตุผลว่า อาจเป็นด้วยที่โรงเรียนลงไปคลุกกับชุมชนมากขึ้น ทำให้ชุมชนรู้สึกศรัทธา และไว้น้ำใจเชื่อใจ ในทุกวันที่ 8 ของเดือนจะมีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน และวันนั้นเองทุกเดือนจะมีการบริจาคงบประมาณอาหารกลางวันเด็กด้วยเป็นประจำทุกเดือน สหกรณ์หมู่บ้านบริจาคข้าวสาร 3 ถัง ต่อเดือน และงานประจำปีที่ชุมชนจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ทุกปีคืองานวันที่ 5 ธันวาคม หรือ “วันพ่อแห่งชาติ” ในงานมีกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อหางบประมาณเพื่อเป็นทุนในการพัฒนาโรงเรียน โดยชุมชนเป็นเจ้าของในการดำเนินงานทั้งหมด ในทุกปีจะได้เงินจากกิจกรรมดังกล่าว ประมาณ 70,000 บาท เงินจำนวนนี้ถูกใช้เป็นเงินค่าจ้างครูช่วยสอนได้ตลอดทั้งปี

สำหรับต้นทุนอื่นๆ ที่ถือว่าเป็นต้นทุนสำคัญที่ทำให้การพัฒนาขับเคลื่อนการพัฒนาได้มาถึงทุกวันนี้ เกิดจากหลายปัจจัยที่เกื้อหนุนกัน มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ทุกคนเชื่อมโยงกัน ผ่านบทบาทของพระนักพัฒนา เช่น พระครูวิจิตร วรวิฑู พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ต่างก็เป็นพระนักพัฒนาที่เป็นที่รวมศรัทธาของชุมชน มีผู้บริหารที่เข้มแข็ง เสียสละและเป็นต้นแบบให้กับชุมชน ผู้บริหารในที่นี้รวมทั้งหมด กล่าวคือ ผู้นำตามธรรมชาติ และนายก อบต. ส.อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมไปถึงคณะกรรมการชุมชน มีศิษย์เก่าที่ให้ความสำคัญกับโรงเรียน ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ผู้ใหญ่ที่เป็นต้นแบบให้กับเด็กและเยาวชน มีกลุ่มผู้นำเยาวชนที่มีกิจกรรมร้อยรัดให้พวกเขาสร้างกิจกรรมจากฐานสู่ฐาน ผ่านค่ายเรียนรู้ “ลูกไม้ ป่าเลน” โรงเรียนก็เสริมกระบวนการเรียนรู้ผ่าน PBL เด็กที่บ้านเป็ดในทุกคนจึงเป็นเหมือนทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า ที่ถูกพุ่มพักมาเป็นอย่างดีจากต้นทุนทั้งหมด

จาก KM สู่ PBL กระบวนการเรียนรู้ หัวใจสำคัญของการเรียนรู้

ผอ.ชวภณ บอกว่า “ต้องขอบคุณโอกาสที่ทำให้โรงเรียนบ้านเป็ดได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย” การบูรณาการการเรียนรู้ของชุมชนกับทางโรงเรียนบ้านเป็ดในถือว่าเป็นภาพของการบูรณาการการจัดการความรู้ที่มีพลัง ทางโรงเรียนได้มุ่งเน้นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ใน 3 ส่วนหลักๆ คือ ลูกเสือ เศรษฐกิจพอเพียง และ ประเด็นทางด้านสุขภาพ ก็ล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงไปยังประเด็นการศึกษาวิจัยของชุมชน ที่ขับเคลื่อน 3 ประเด็นเช่นกัน กิจกรรมลูกเสือเน้นกระบวนการฝึกตน ไหวพริบ และทักษะจำเป็นอื่นๆ ส่วนเศรษฐกิจพอเพียง สามารถเชื่อมโยงไปยัง ประเด็นพลังงานทางเลือกที่นักวิจัยชุมชนกำลังศึกษาวิจัยอยู่ โรงเรียนก็สร้างกิจกรรมไบโอดีเซล เต่าประหยัดพลังงานจากก๊าซชีวภาพ ฯลฯ ส่วนเรื่องสุขภาพ ก็เชื่อมโยงไปที่ความหลากหลายของ สัตว์ และพืชที่ถือว่าเป็นพืชสมุนไพร บรรจุเรื่องราวภูมิปัญญาเหล่านี้ไว้ในหลักสูตรท่อง ถิ่น มีปราชญ์ หรือผู้รู้ของชุมชน มาเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ การสะท้อนการเรียนรู้ มองเห็นศักยภาพเด็ก

แม้เราจะสร้างกระบวนการเรียนรู้มากมายแต่ขาดการสะท้อนบทเรียนการเรียนรู้ ที่เป็นเสมือนการเฝ้าดูการเติบโตของเด็กๆ ก็ทำให้เราไม่สามารถออกแบบการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและมีพลังได้ การสะท้อนการเรียนรู้ที่นั้นนอกจากการนั่งพูดคุยกันหลังกิจกรรมแล้ว การใช้แผนที่ความคิด(Mind Map) ให้เด็กได้บรรเลงความคิดแบบ 360 องศา เป็นเครื่องมือหนึ่งในการสังเกตวิธีคิด เฝ้าดูการเติบโตทางความคิดของเด็ก “ปรากฏการณ์ข้าวตอกแตก” เป็นคำเปรียบเปรยถึง พลังของการเรียนรู้ที่ทรงพลังที่เด็กๆเคยถูกกอดอยู่ในระบบการเรียนรู้แบบเดิม เมื่อเปิดโลกของการเรียนรู้แบบใหม่ เด็กๆก็เปิดเผยศักยภาพออกมา

อย่างเต็มที่ เป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงหลังๆคือ เด็กชวนครูไปเรียน รู้กลับกลายเป็นว่าเด็กมีความสุข และอยากเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น แม้กระทั่งเสาร์ อาทิตย์ เด็กก็ยังอยากมาโรงเรียน ผอ.ชวภณ บอกเล่าถึงปรากฏการณ์นี้ว่ามีชีวิต

หัวใจของการมีส่วนร่วม บ้าน วัด โรงเรียน

ความสำเร็จในบริบทเริ่มต้นของโรงเรียนบ้านเป็ดใน หัวใจที่แท้อยู่ที่ การมีส่วนร่วมอย่างมีพลัง จาก 3 ส่วน คือ บ้าน วัด และ โรงเรียน ต่างเกี่ยว หนุนกันในกิจกรรมที่สอดรับในการพัฒนาชุมชน พัฒนาในระดับปัจเจก

ผอ.ชวภณ ฝากข้อคิดไว้อย่างน่าสนใจว่า “โรงเรียนต้องเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ผสานความร่วมมือจากวัดและชุมชน สิ่งสำคัญก็คือ เราจะสร้าง ศรัทธาอย่างไรให้ชุมชนยอมรับก็ย้อนกลับมามองบทบาทของโรงเรียนที่เป็น แหล่งบ่มเพาะความรู้ และสร้างคน เมื่อเราทำบทบาทนี้ให้ดี มีประสิทธิภาพ ศรัทธาก็เกิด ดังนั้นหากเรามีต้นทุนที่ดีนี้ การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จะเกิดขึ้นอย่างมีพลัง” ผอ.ชวภณ กล่าวถึงหัวใจของความสำเร็จ ของโรงเรียน บ้านเป็ดใน ในวันที่ด้วยแววตาที่เปี่ยมความสุข

ท้องถิ่นจัดการตัวเอง

หัวใจคือ “การจัดการความรู้”

จตุพร วิศิษฐโชติอักษร

โอกาสในการเรียนรู้ผ่าน นักจัดการความรู้ ทำให้คนทำงานมองเห็นโอกาสของการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนนี้ในอนาคต ชุมชนที่เก่ง ชุมชนที่เป็นต้นแบบหากไม่มีการพัฒนาต่อเนื่อง ในที่สุดชุมชนนั้นก็พ่ายแพ้กับแรงผลักดันด้านนอกชุมชนและยอมจำนนกับเงื่อนไขบางอย่างที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชุมชนในอนาคต

ความเข้มแข็งของชุมชนเปรี๊ตใน ๑ในสายตาของคนทำงานด้านการจัดการความรู้ มีอะไรบ้าง?

ผู้นำ

ที่ได้รับการยอมรับ และมีความเสียสละในการทำงานของชุมชน สามารถนำพาสมาชิกในชุมชนสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่องได้ ผู้นำในที่นี้รวมไปถึงคณะกรรมการหมู่บ้านด้วย ถือว่าเป็นผู้นำในระดับย่อยลงไป

สมาชิกของชุมชน

กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เป็น “หัวใจ” ของการพัฒนา เรียกได้ว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรง หากประชาชนเข้มแข็ง และเป็นสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพที่ผ่าน

การให้ความรู้ ความเข้าใจ สร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เมื่อส่วนย่อยดีก็จะส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งแน่นอน

องค์กรหนุนเสริม

ตรงนี้หมายถึงองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาช่วยหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการที่หลากหลาย และเอื้อให้เกิดกระบวนการพัฒนาโดยอาจมีงบประมาณเข้ามาสนับสนุน และมีการสนับสนุนทางวิชาการถือว่าเป็นโอกาสของชุมชน ในอนาคตการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ นอกจากจะมี 3 ส่วน หรือที่ อาจารย์ประเวศ วะสี เรียกว่า “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” อันได้แก่ ภาคการเมือง ภาคประชาชน และภาครัฐบาล (ยังจะมีอีกภาคส่วนที่จะเชื่อมความเข้มแข็งเพิ่มเป็นเส้นที่ 4 ได้แก่ ภาคเอกชน) ในอนาคตภาคเอกชนจะเข้ามามีบทบาทมากขึ้น อาจจะมาในฐานะการทำโครงการด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม หรือ CSR. ให้กับชุมชน การคืนกำไรสู่ชุมชนในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นการทำางานเพื่อสังคมของภาคเอกชน

กระบวนการทางปัญญา

คำนี้เป็นจุดแข็งของชุมชนบ้านเป็ดใน คำว่ากระบวนการทางปัญญา หมายถึงกิจกรรมที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผล ประโยชน์ ผ่านวาทกรรมที่ใช้เรียกกระบวนการต่างๆ เช่น การศึกษาวิจัย การประชุมประชาพิจารณ์ ประชาคมท้องถิ่น หรือกิจกรรมอื่นใดที่ทำให้ ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทางด้านความคิดนำไปสู่การปฏิบัติ

เขียนมาถึงตรงนี้ แล้วมีคำถามต่อว่า ชุมชนจะเดินทางต่ออย่างไรท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง?

สิ่งที่มองคือนอกจากความเข้มแข็งที่ได้วิเคราะห์มาข้างต้นที่เป็นต้นทุน

สำคัญของชุมชนแล้ว “การจัดการความรู้” จะเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนได้ย้อนกลับ และมองเห็นตัวเองตลอดเวลา เมื่อเห็นตัวเอง ย่อมสามารถคาดการณ์อนาคตต่อไปได้ว่า ชุมชนจะดำรงอยู่ในรูปแบบใด...

การจัดการความรู้ จึงเป็นเหมือนทางเลือกทางรอดในการเป็นอยู่ในอนาคต ดังนั้นการจัดการความรู้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในปัจจุบันและศตวรรษใหม่ของสังคม

แล้วจัดการความรู้กันอย่างไร?

เราจัดการความรู้ผ่าน การวิจัยท้องถิ่น ที่เราทำกันอยู่ เมื่อไหร่ก็ตามที่มีปัญหาเกิดขึ้น ชุมชนก็ใช้กระบวนการวิจัยมาช่วยกันขบคิด หาทางเลือก ตอบโจทย์ปัญหานั้นอย่างเป็นระบบ จนได้หนทางในการแก้ไขปัญหา ในระหว่างกระบวนการทั้งหมด เราใช้ “ความรู้” เป็นฐาน และความรู้นั้นจะเปลี่ยนสภาพไปตลอดเวลาเมื่อมีการคิด ศึกษาวิจัยไปเรื่อยๆ ความรู้ที่ชุมชนได้จึงสดใหม่แก้ปัญหาใหม่ๆ ของชุมชนได้ทันที่

โดยสรุปการจัดการความรู้ในชุมชน ก็คือ ชุมชน “สร้าง” ความรู้ใหม่จากการวิจัย “เก็บ” ความรู้ไว้และมี “การเผยแพร่” รวมไปถึงนำความรู้ที่ “ไปใช้” มีการ “สรุปบทเรียน” ที่เกิดขึ้นเสมอๆ เพียงเท่านี้ถือว่าการจัดการความรู้ที่เยี่ยมยอดแล้ว ทำต่อเนื่องไปเรื่อยๆ จะเกิดการ “สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม”

หากกระบวนการทางปัญญาดังกล่าวได้มีการขับเคลื่อนต่อเนื่อง ชุมชนอยู่รอดทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บทเรียน บทรู้ : ประเด็นป่าชายเลน ก้าวเดินที่เติบโตไปพร้อมกับทรัพยากรที่กลับคืน

สุภัทรา บัวแย้ม และ ภัทรภกร เกิดจังหวัด

เส้นทางเดินที่ทอดยาวสุดลูกหูลูกตาเข้าไปในป่าชายเลนผืนใหญ่ของชาวบ้านเปรี๊ตใน จ.ตราด สองข้างทางเต็มไปด้วยต้นไม้สีเขียวขจีที่ขึ้นอยู่อย่างแน่นขนัด มองไปทางใดก็เห็นแต่ลำต้นที่เรียงกันเป็นทิวแถว เมื่อลมพัดมาไปไม้ก็แกว่งไกวคล้ายกับกำลังต้อนรับผู้ที่มาเยือนตลอดข้างทางนอกจากจะได้เห็นบรรยากาศความมีชีวิตชีวาของต้นไม้แล้ว สิ่งมีชีวิตบนภาคพื้นดินอย่างปูแสมที่วิ่งออกจากรูโน้นเข้ารูนี้ก็สร้างความมีชีวิตชีวาได้ไม่แพ้กัน แต่กว่าที่ป่าจะเติบโตจากหน่ออ่อนต้นเล็กเป็นไม้ใหญ่ที่แกร่งกล้าและสวยงามดังเช่นภาพวาดในวันนี้ ป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตในเคยได้รับบททดสอบที่ยิ่งใหญ่ในการดำรงอยู่ ซึ่งถือเป็นบททดสอบในการพิทักษ์ป่าของชาวบ้านเปรี๊ตในไปพร้อมๆ กัน

ก่อนต้นไม้จะมีชีวิต ก่อนสัตว์จะกลับคืน

ชุมชนบ้านเปรี๊ตในเป็นชุมชนเล็กๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่เลี้ยงชีพด้วยการเป็นเกษตรกร ปลูกข้าวไร่ ปลูกมะพร้าว ก่อนที่จะหันมาถางป่าเพื่อปลูกยางสังเคราะห์ตามนโยบายที่ส่งเสริมโดยรัฐบาล วิถีชีวิตชาวบ้านก็เรียบง่าย ใช้ชีวิต

แบบพอมีพอกิน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ใครหาสิ่งใดได้ก็นำมาแลกเปลี่ยนโดยไม่ต้องใช้เงินทอง สมบัติส่วนรวมที่เป็นสิ่งหวงแหนของชาวบ้านเปรี๊ดในทุกคนคือป่าชายเลนผืนใหญ่ ที่มีเนื้อที่ครอบคลุมถึง 12,000 ไร่ ป่าชายเลนผืนนี้เป็นเสมือน ซุปเปอร์마켓ขนาดใหญ่ ที่ชาวบ้านสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตเลี้ยงชีพ ไม่ว่าจะเป็นการหาสัตว์ป่า หาดปลา หาดปู เผาถ่าน ฯลฯ เรียกได้ว่าเดินเข้าป่าด้วยมือเปล่า หากกลับจะต้องมีอะไร ติดไม้ติดมือกลับไปทำกับข้าวกินที่บ้าน

แต่แล้ววันหนึ่งการเข้ามาของกลุ่มคนที่เรียกกันว่า “นายทุน” ก็สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างที่ไม่คาดคิดให้กับชาวบ้าน เมื่อรัฐบาลได้สัมปทานให้กลุ่มนายทุนเข้ามาตัดถวงผลประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ด้วยการทำสัมปทานไม้โกงกาง โดยไม่มีการปลูกป่าทดแทน และการทำนากุ้ง ชาวบ้านบางส่วนที่ทำนาไร่เก็บเกี่ยวได้ปีละครั้งสองครั้ง เห็นรายได้เป็นกอบเป็นกำจากการทำนากุ้งที่ทำได้ตลอดปีก็หันมาทำอาชีพนี้ จนวันทีนากุ้งทำให้ชาวบ้านขาดทุนย่อยยับ พวกเขาบอกว่า “**กุ้งไม่ได้กินแค่อาหาร แต่มันกินทั้งรถ กินที่ดิน กินบ้าน กินทุกอย่างของเราไปหมด**” ชาวบ้านเปรี๊ดในทำได้เพียงมองผืนแผ่นดินที่เคยอุดมสมบูรณ์และเป็นผู้ขำข่วน้ำของชีวิตกำลังย่อยยับไปกับตา ป่าชายเลนที่เคยอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยพรรณไม้ที่หลากหลายกลับกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม นากุ้งก็ทำให้ดินเค็มจนไม่สามารถเพาะปลูกอะไรได้น้ำเสียจากนากุ้งก็ไหลลงสู่ป่าชายเลน ทำลายระบบนิเวศของป่าเสียหายอย่างหนัก ก่อนที่ชาวบ้านจะต้องสูญเสียป่าผืนนี้ไปตลอดกาล พวกเขาพร้อมตัวกันเพื่อทวงสิทธิที่ดินคืนจากนายทุน และช่วยกันพลิกฟื้นผืนป่าให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง

เรื่องเล่าเล่าปัญญา

ชาวบ้านเปรี๊ตไ้เป็นนักเล่าเรื่อง..หากจะกล่าวด้วยประโยคนี้คงไม่ผิดนัก จากการทำได้นั่งสนทนาพูดคุยด้วยการล้อมวงนั่งเล่าที่แสนจะเป็นกันเอง เป็นบรรยากาศการเล่าเรื่องที่จริงจังแต่ผ่อนคลาย พวกเขาพูดถึงเรื่องราวที่ผ่านมา “จากบทเรียน ความเจ็บปวด ในอดีต สู่การเรียนรู้และการพัฒนา” การเปิดใจเล่าเรื่องราวอย่างหมดเปลือก เพราะพวกเขาอยากให้บทเรียนความไม่รู้ในอดีตที่ผ่านมาเป็นบทเรียนและสร้างความรู้ให้คนอื่นหรือชุมชนอื่นๆ ได้

เรื่องเล่าในครั้งนึ่งนี้ไม่ได้มีแค่เรื่องความสำเร็จเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังสอดแทรกความเจ็บปวดที่ชาวบ้านเปรี๊ตไ้ต้องเผชิญผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผ่านมา การเล่าย้อนอดีตในคราวที่ชาวบ้านขาดทุนเป็นหนี้เพราะการทำนาทุ้ง โดยชาวบ้านทั้งชุมชนมีหนี้สินรวมกันประมาณ 30 ล้านบาท ปัญหาหนี้สินที่รุงรังกลายเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านเข้าไปพัวพันกับยาเสพติด ทั้งชายทั้งเสพ เพียงเพราะต้องการนำเงินมาใช้หนี้ แต่ยิ่งดิ้นรนทุกอย่างก็ยิ่งพัวพัน อีรุงตุงนังหนักเข้าไปมากกว่าเดิม การพยายามคิดที่จะแก้ปัญหา จากจุดเริ่มต้นโดยการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เป็นการออมเงินของชาวบ้านในชุมชนร่วมกันเก็บ ร่วมกันบริหารให้เงินก้อนนึ่งออกเงย ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ค่อยๆ คลายปมปัญหาที่พันกันอยู่ให้คลี่คลายไปที่ละปม ตั้งแต่เรื่องหนี้สินของชุมชนเชื่อมโยงไปสู่การแก้ปัญหาปาชายเลนที่เสื่อมโทรมจากความไม่รู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของนายทุน

จากวันนั้นสู่วันนี้ผ่านเรื่องราวในอดีต ที่พวกเขาต้องช่วยกันต่อสู้เพื่อพลิกฟื้นผืนป่า การทำงานอย่างเข้มขันของชาวบ้านเปรี๊ตไ้ ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งซึ่งนับเป็นต้นทุนที่สำคัญมากของการแก้ไขปัญหาชุมชน บวกรวม

เข้ากับการให้ความช่วยเหลือจากหลายๆ หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน หรือ นายทุน ที่มีทั้งเข้ามาแบบจริงจังบ้าง แบบแสวงหาผลประโยชน์บ้าง สิ่งเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ทั้งแง่มุมที่ดีและไม่ดีของการเข้ามาในพื้นที่ของหน่วยงานหลายๆ แห่ง ชาวบ้านเปร็ดโนไม่ใช่ประเภทน้อมรับทุกอย่างของการเข้ามา พวกเขาจะต้องมีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมทำอย่างแท้จริง บางอย่างที่ไม่ใช่สิ่งที่ชุมชนต้องการ พวกเขาก็พร้อมที่จะยืนหยัดและยืนยันความต้องการของชุมชน

ปลูกป่าให้เป็นจะมองเห็นชีวิต

ในบางครั้งการแก้ปัญหาของหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง ก็ขาดการมองปัญหาแบบเชื่อมโยงระหว่างป่ากับวิถีชีวิต จึงขาดการแก้ปัญหาที่รอบด้าน การแก้ปัญหาคือความซับซ้อนของปัญหาป่าชายเลนของคนภายนอกจึงแก้ด้วยเพียงแค่การปลูกป่าและคำนวณความสำเร็จเป็นความหนาแน่นของจำนวนต้นไม้ ซึ่งในบางครั้งความแน่นที่มากเกินไป ปลูกพืชแบบเดียวกันก็ทำลายระบบนิเวศโดยที่ไม่ทันได้คิด

ไม่มีใครรู้จักชุมชนดีเท่ากับคนในชุมชนเอง ไม่มีใครรู้จักป่าดี เท่ากับคนที่มีวิถีชีวิตที่ ฟังฟังป่า ป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน จ.ตราด ป่าที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับความสมดุลของป่า สัตว์ และคน ป่าที่เวลาปลูกต้องใช้ใจและความรู้สึก ในความหมายของป่าที่สมบูรณ์ของคนที่นี่ ไม่ใช่ป่าที่ต้นไม้ขึ้นทึบหนาแน่น ชาวบ้านบอกกับเราว่าพื้นที่ที่โล่งเตียน มีหญ้า (บางครั้งคนนอกเรียกว่าวัชพืช) มีบ่อน้ำ มีพื้นที่ที่ปล่อยให้แสงแดดเข้าถึง ก็เป็นสิ่งที่ธรรมชาติจัดสรรมาแล้ว และมีความจำเป็นในการดำรงชีวิตสำหรับพืชและสัตว์ การปลูกป่าจึงต้องมี

ความหลากหลาย อะไรที่มากเกินไปก็ไม่ใช่ผลดีอย่างแน่นอน อย่างเช่นต้นไม้ หากมันแน่นมากไป แล้วแสงแดดส่องไม่ถึง มันก็จะมีผลกระทบกับดินและกับ สัตว์เช่นเดียวกัน

การวัดความสมดุล ควรวัดความด้วยหลากหลายของพันธุ์ไม้ตามสภาพ ดิน น้ำ อากาศ ชาวบ้านที่นี่พยายามทำทุกอย่างให้เลียนแบบธรรมชาติมากที่สุด เมื่อมันสอดคล้องและสมดุลกัน ก็จะเกิดชีวิต เมื่อมีสัตว์มาอาศัย นั่นก็ หมายความว่าคนก็ได้รับผลประโยชน์เหล่านั้นไปด้วย ป่าที่นี้ใช้ใจและความ รู้สึกในการฟื้นฟูและดูแลรักษา คนที่นี้เขาถือคติว่า เมื่อปลูกป่าแล้วสัตว์ต้อง อยู่ได้ และคนก็จะอยู่ได้เช่นกัน

ใช้ใจปลูก ก็ต้องใช้ใจดูแล ต้องอยู่กันแบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน จะเห็น ได้จากการจัดตั้ง **ธนาคารปู** กิจกรรมที่ชุมชนบ้านเป็ดในร่วมกันอนุรักษ์ปูแสม ธรรมชาติให้ชาวบ้านหยุดจับปูในฤดูที่ปูวางไข่ โดยปลูกจิตสำนึกคนในชุมชน ว่า อย่าเห็นประโยชน์เฉพาะเรื่องที่เห็นตรงหน้า การจับปูที่มีไข่ไปขายอาจจะได้ ราคาดี แต่เมื่อทำเช่นนี้วันข้างหน้าอาจจะไม่มีปูให้จับอีกต่อไป ภายใต้แนวคิด ของคนที่นี้คือ **“หยุดจับร้อยคอยจับล้าน”** ฟังฟังธรรมชาติแบบถ้อยทีถ้อย อาศัยมองให้ไกลไปถึงอนาคต

ฟื้นฟูป่าด้วยภูมิปัญญาผสานกับงานวิชาการ

การทำโครงการด้านการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนของชาวเป็ดในนั้น เป็นการฟื้นฟูป่าด้วยภูมิปัญญาผสานกับงานวิชาการ ชาวบ้านบอกว่าที่บ้าน เป็ดใน มีหน่วยงาน องค์กรมาเยอะ มีนักวิชาการ นักวิจัยลงมาทำงานให้ชาว บ้านในด้านข้อมูลงานวิจัย แต่แล้วข้อมูลบางอย่างก็หายไปพร้อมกับการจาก

ไปของนักวิชาการ หรือนักวิจัยเหล่านั้น ข้อมูลที่มาเก็บไปไม่ได้ถูกนำมาคืน ชุมชน ชุมชนไม่ได้ตรวจสอบ และไม่ได้เกิดการต่อยอดจากความรู้นี้เดิมๆ

การทำโครงการวิจัยในครั้งนี้จึงค่อนข้างแตกต่าง ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามาทำงานร่วมกับนักวิชาการอย่างจริงจัง ชาวบ้านได้มีโอกาสลุกขึ้นมาเป็นนักวิจัยชุมชนด้วยตัวเอง นอกจากนั้นแล้วชาวเปร็ดโนยังมีโอกาสได้ไปศึกษาดูงานชุมชนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งช่วยเปิดมุมมองใหม่ๆ ให้คนที่นี่เป็นอย่างมาก

วิทยาศาสตร์กับองค์ความรู้ชุมชน ฐานคิดที่ขับเคลื่อนไปด้วยกัน

การทำโครงการ “การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดโน ใน จังหวัด ตราด เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง และประยุกต์ใช้องค์ความรู้ชุมชนร่วมกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” เป็นงานวิจัยที่ใช้ฐานคิดทางวิชาการ และองค์ความรู้ของชาวบ้าน ขับเคลื่อนการทำงานไปพร้อมๆ กัน ที่ใครมีความเก่งด้านใดก็มาลงขันแชร์ความรู้ให้กัน และกัน เช่นนักวิชาการมีเครื่องมือในการวัดความสูงของต้นไม้ มีเครื่อง จีพีเอส (GPS) ช่วยบอกพิกัดต่างๆ ในพื้นที่ป่า ฯลฯ ชาวบ้านก็มีองค์ความรู้ในการสังเกตทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ เช่น การเพิ่มขึ้น หรือลดลงของต้นไม้ในป่า การแพร่กระจายของแมลง จำนวนสัตว์น้ำในพื้นที่ป่าชายเลน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเอื้อประโยชน์ในการทำงานให้กันและกัน

การทำงานระหว่างนักวิชาการและชาวบ้าน เหมือนช่วยเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้ชุมชนให้มันเพิ่มขึ้น โดยใช้วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือที่ทำให้ถึงเป้าหมาย ชุมชนบ้านเปร็ดโนมีต้นทุนที่ดีคือความเข้มแข็งของชุมชน ที่ชาวบ้าน

ร่วมแรงร่วมใจในการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนจากที่เสื่อมโทรม ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิมอีกครั้ง แต่สิ่งที่ขาดหายคือกระบวนการจัดการความรู้ ที่จะช่วยถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ จากชาวบ้าน และนำองค์ความรู้ที่ได้ไปปรับใช้กับความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ การวิจัยครั้งนี้จึงเกิดขึ้นโดยมีแนวคิดที่ว่า ชาวบ้านและชุมชนมีบทบาทหลักในฐานะเป็น “ผู้วิจัย” ที่มีความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์ของชุมชนตัวเอง ส่วนนักวิชาการมีฐานะเป็น “พี่เลี้ยง” เท่านั้น

เห็นเป้าหมายร่วม แรงขับสู่ความสำเร็จ

ในฐานะผู้วิจัยของชาวบ้านเปรี๊ตใน และฐานะพี่เลี้ยงของนักวิชาการ การสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจถึงเป้าหมายของโครงการเป็นสิ่งที่สำคัญ เพื่อเกาะเกาะให้เห็นโจทย์ในการวิจัยที่ชัดเจน และเห็นจุดหมายแนวทางที่ใช้ในการแก้โจทย์เหล่านั้น ช่องว่างขององค์ความรู้ชุมชนบ้านเปรี๊ตใน ที่ขาดหลักฐานยืนยันการเปลี่ยนแปลงสภาพของป่าชายเลน และการขาดข้อมูลเรื่องผลประโยชน์ของการอนุรักษ์ป่าต่อการกักเก็บคาร์บอน ถูกเติมเต็มแทนที่ด้วยการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านและนักวิชาการ ในการจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรป่าชายเลน โดยใช้รูปแบบในการติดตามผลทางวิทยาศาสตร์ เช่น ทำแผนที่หมายแนวเขต สำรวจต้นไม้ทุกชนิดในป่า เก็บตัวอย่างดินและน้ำ การวัดการเจริญเติบโตของต้นไม้ การคำนวณผลผลิตที่ได้จากป่า และประเมินประสิทธิภาพในการกักเก็บคาร์บอน

ในช่วงแรกของการทำวิจัย ชาวบ้านเปรี๊ตในบอกว่า ไม่เข้าใจว่าการกักเก็บคาร์บอนคืออะไร และทำไปเพื่ออะไร แต่ตอนนี้เข้าใจแล้วว่าการปลูกป่า

ชายเลนของชุมชน ช่วยในการกักเก็บ ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ที่เป็นก๊าซเรือนกระจก และเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลก เมื่อป่าดูดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์เข้าไปก็จะมีกระบวนการต่างๆ ภายในต้นไม้ คาร์บอนก็จะถูกเก็บสะสมอยู่ในต้นไม้ แต่หากต้นไม้เหล่านั้นถูกทำลาย คาร์บอนก็จะถูกปล่อยสู่บรรยากาศอีกครั้ง การลงพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อศึกษาการกักเก็บคาร์บอนเป็นงานที่สำคัญของนักวิชาการ แต่ในแง่มุมมองของตัวชาวบ้านแล้ว พวกเขาคิดว่า การลงพื้นที่เพื่อสำรวจทรัพยากรต่างๆ ในป่า ไม่ว่าจะเป็นการดูจำนวนปูปลา ดูการเจริญเติบโตของต้นไม้กลับเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับเขา เพราะเขาจะารู้ข้อมูลความสมบูรณ์ของป่าชายเลน ณ ขณะนั้น

นอกจากได้รู้ คนทำงานยังได้แรง

การทำงานในบางครั้งบางหนชาวบ้านบอกว่าก็มีความรู้สึกเหนื่อยล้าบ้าง แต่การได้ไปดู ไปรู้ ไปเห็น การทำงานของชุมชนอื่นๆ นอกจากจะได้ความรู้ใหม่ ๆ ติดตัวกลับมาแล้วยังได้แรงบันดาลใจ “อยากกลับมาทำงานที่ชุมชนตัวเอง เราอยากกลับมาพัฒนาบ้านเราให้คนอื่น ๆ ได้มาดูงานบ้านเรา เราจะได้มีโอกาสต้อนรับและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และได้ดูแลเขาบ้าง”

แม้ว่าภาระงานที่ชาวบ้านทำอยู่ ไม่ว่าจะต้องทำมาหาเลี้ยงชีพในชีวิตการทำงานวิจัยครั้งนี้อาจจะทำให้มีเวลาส่วนตัวน้อยลง แต่พวกเขาก็ยินดี เพราะสิ่งที่ได้กลับมา คือการได้ความรู้เพิ่มขึ้น ได้งาน ได้แรงบันดาลใจ ได้มีโอกาสเปิดโลกให้กับตัวเอง

การได้ร่วมกันทำงานวิจัยขึ้นนี้นับเป็นจุดเชื่อมโยงที่ทำให้คนในชุมชนสนิทกันมากขึ้น “สิ่งที่เหนื่อยกับการทำงาน คือ การทำงานกับคนทำงานกับป่า ทำงานกับต้นไม้ มันพูดไม่ได้ มันเถียงไม่ได้ แต่ทำงานกับคนยังไม่ทันได้

ทำก็เสี่ยงไว้ก่อนแล้ว แต่ถึงจะทะเลาะกันแค่ไหน ตีกันจะเป็นจะตาย แต่ถ้าเป็นเรื่องส่วนร่วม จะפקปัญหาส่วนตัวไว้ก่อนแล้วมาช่วยกันทำ เวลาประชุม อาจทะเลาะกันบ้าง มีอารมณ์บ้าง แต่เอาเหตุผลตั้ง พยายามวางอารมณ์ลง เคารพสิทธิ ซึ่งกันและกัน ที่นี่เราอยู่กันแบบเครือญาติ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน” การได้ทำงาน แก้ปัญหาร่วมกัน ยิ่งทำให้ความคุ้นเคยต่อยอดสนิทสนมแนบแน่นมากกว่าเดิม

ปลุกต้นกล้า จากรุ่นสู่รุ่น

ชาวบ้านบอกว่าที่เขาารู้สึกรักและหวงแหนผืนป่า เนื่องจากความใกล้ชิดและเติบโตมากับป่าในฐานะที่เป็นที่วิ่งเล่น ที่หาอาหาร ได้ติดสอยห้อยตามเข้าป่าร่วมกับปู่ตายาย รวมทั้งยังได้เห็นการต่อสู้ของคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ที่ต่อสู้กับนายทุนที่เข้ามาบุกรุกผืนป่าที่เป็นเสมือนบ้านของเขา จากเลือดน้กสูที่มีอยู่เต็มเปี่ยมในการปกป้องป่าของรุ่นพ่อแม่ถ่ายทอดถึงพวกเขา และพวกเขาถือว่าป่าคือเลือดเนื้อและชีวิตที่พวกเขาต้องดูแลรักษาและหวงแหน

สิ่งเหล่านี้ อาจจะมี ความแตกต่างกับเด็ก รุ่นหลังๆ เด็ก รุ่นใหม่ ที่เติบโตมาท่ามกลางเทคโนโลยีที่ล้ำหน้า ของเล่น จากเทคโนโลยี ดูว่าจะมี ทำที่ที่ดึงดูด ความสนใจ ของพวกเขา ได้มากกว่า ของเล่น จากป่า เด็กอยาก อยู่บ้าน เพราะเขาอยาก ดูทีวี เด็กอยาก เล่น เกม เพราะ สนุก กว่า เล่น ในป่า กระแส เหล่านี้ คือ โจทย์ ที่ทำให้ ชาวบ้าน ต้อง ขบคิด

ความสนใจ ความอยากรู้อยากเล่น ในสนามเด็กเล่น ขนาดใหญ่ ที่ ธรรมชาติ สร้างมา และ มีความ สำคัญ กับ รุ่น ก่อนๆ คง ไม่มี ค่า ไม่มี ความหมาย ใดๆ กับ เด็ก รุ่น นี้ อีก ต่อ ไป หาก พวกเขา ไม่ ได้ รับ การ ถ่ายทอด ให้ เห็น ถึง ความ สำคัญ มรดก จาก ป่า ที่ รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย ร่วม กัน สร้าง และ สิ่ง ที่ รุ่น พ่อ รุ่น แม่ ช่วย กัน พั่นฟู “ปลูกอะไร เรา ก็ จะ ได้ อย่าง นั้น”

การสร้างคนรุ่นใหม่ที่จะมาสานงานต่อ ชีวิตกับป่าอาจจะผูกพันน้อยกว่าคนรุ่นแรกๆ การสร้างให้เด็กได้เรียนรู้ ได้เห็นคุณค่าของป่า ถือเป็นก้าวแรกที่ยิ่งใหญ่ การลงทุนลงแรงกับลูกหลานชาวเปร็ดโนก็ถือเป็นภารกิจที่ทุกภาคส่วนในชุมชนต้องร่วมกันทำ การปลูกจิตสำนึก เพื่อเกิดการกระตุ้น เพราะเชื่อว่า การกระทำใดๆ ที่ต้องทำ เพราะการถูกบังคับ มันจะไม่ได้เกิดผลที่ยั่งยืน และไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง

วิธีการที่ชาวบ้านเปร็ดโนพยายามสร้าง คือ ใช้วิธีการเรียนรู้ตามธรรมชาติ “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยการพาเข้าป่า ไปเรียนรู้แบบสนุก เมื่อเกิดความอยากรู้อยากเล่นนี้แหละจะเป็นบันไดไปสู่การค้นหาความหมาย แล้ว ด้วยความรัก ความเป็นเจ้าของมันจะตามมาเอง ให้จิตสำนึกค่อยๆ ซึมผ่าน

ความรู้สึก ค่อยๆ สัมผัสความรู้สึกเป็นเจ้าของ และความรัก ความหวังเห็นก็จะตามมา เพราะชาวบ้านเชื่อว่า ความยั่งยืนไม่ใช่การยึดเยียด ทุกอย่างต้องใช้เวลาในการบ่มเพาะ

กลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน บ้านเปรี๊ตใน กลุ่มเยาวชนที่คนบ้านเปรี๊ตในอยากฝากผีฝากไข้ให้มาช่วยดูแลและรักษา สืบทอดการอนุรักษ์ป่าต่อจากพวกเขา โดยชุมชนเปิดพื้นที่และสร้างโอกาสให้เยาวชนลุกขึ้นมาจัดกิจกรรมทำงานด้วยตัวของเขาเอง ให้เยาวชนได้มีบทบาทกับการทำงานชุมชน เช่น กิจกรรม **พาน้องท่องป่าเลน และค่ายลูกไม้ป่าเลน** เป็นกิจกรรมที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ถูกคิดขึ้นโดยกลุ่มเยาวชนลูกไม้ป่าเลน เด็กคิดเองทำเอง ผู้ใหญ่เป็นเพียงผู้สนับสนุน โดยจะมีพี่ๆ ในกลุ่มลูกไม้ป่าเลนมาทำกิจกรรมร่วมกันกับน้องๆ เพื่อปลูกจิตสำนึกรักป่า เพื่อจะได้รู้สึกรักและมีความเป็นเจ้าของ เหมือนเช่นเดียวกันกับพวกเขา

พัฒนาเปรี๊ตในให้ก้าวล้ำนำไปสู่ยุค 5G

เมื่อพูดถึงแนวทางในการพัฒนางานขั้นต่อไป ชาวบ้านที่นี่พูดแกมหัวเราะด้วยน้ำเสียงที่จริงจังว่า อยากให้เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทกับการพัฒนามากขึ้น ป่าชายเลนที่นี่มีประมณหมื่นกว่าไร่ ตอนนี้มีแผนที่เดินป่าอยู่บ้างแล้ว แต่อยากจะทำแผนที่ที่มีการจัดการข้อมูล ครอบคลุมและลงลึกทุกพื้นที่ทั้งหมดในรูปแบบดิจิทัล ที่ใช้งานผ่านเครื่องคอมพิวเตอร์ หรือแท็บเล็ต คอมพิวเตอร์ ที่เพียงแค่นิ้วสัมผัสที่หน้าจอ ก็เห็นพื้นที่ชุมชน เห็นสภาพป่า มีต้นไหน อะไรบ้าง มีสัตว์ชนิดไหนที่อาศัยอยู่บ้าง ให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นก่อนที่จะมีผู้นำทางพาลงไปสัมผัสพื้นที่จริง แต่ก็ยังแอบกังวลเพราะยังติด

เรื่องเงื่อนไขเวลา เวลาทำงานพวกเราทำด้วยใจแบบวิถีชาวบ้าน ทำเต็มที่ทุ่มสุดตัว แม้จะมีงานที่ต้องทำหลายอย่างและมีอีกหลายสิ่งที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบ งานนี้ก็ถือว่าเป็นอีกภารกิจหนึ่ง

นอกจากการก้าวล้ำโดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการทำงานชุมชนแล้ว สิ่งที่เราอยากเห็นคือ การมีป่าที่สมดุล มีทรัพยากรให้ใช้อย่างหมุนเวียน ทั้งคน ทั้งป่าชายเลน ทั้งสัตว์ ได้พึ่งพิงอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างสอดคล้องและเชื่อมโยง นั่นอาจจะเรียกว่าเป็นความสมดุลที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริง

ก้าวจังหวะการเดินทางของชาวบ้านเปรี๊ตในครั้งนี้ นับเป็นก้าวการเดินทางต่อไปที่น่าติดตาม การนำเอาความรู้ด้านวิชาการมาผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดูแนวโน้มว่าอาจจะลงตัวและมีประสิทธิภาพมากขึ้น อาจจะมีโจทย์ปัญหาที่ท้าทายให้พวกเขาต้องแก้ไข แต่นั่นคงไม่ยากเกินไปสำหรับคนที่ ชาวบ้านเปรี๊ตใน ชาวบ้านที่มีพลังเข้มแข็ง ที่พร้อมจะอยู่กับการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องและสมดุลกับวิถีชีวิตของพวกเขาเอง

บทส่งท้าย : สกอตสาระ กะเทาะการเรียนรู้นักวิจัยท้องถิ่น

เกียรติสกุล ห่วงน้ำ อายุ 30 ปี

อาชีพเกษตรกร หัวหน้าทีมวิจัยการฟื้นฟูป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน

“การวิจัยในครั้งนี้ทำให้ได้ความรู้ที่สามารถเอาไปใช้ได้ บ้านเปรี๊ตในของเรามีหน่วยงานต่างๆ เข้ามากันเยอะ เราก็ไม่รู้ว่าเขามาดีหรือมาร้าย แต่หากเรามีความรู้ เขาก็ไม่สามารถที่จะมาหลอกเราได้ ที่ผ่านมานักวิชาการมาเก็บ

ข้อมูลในชุมชนแล้วก็ได้ แต่งานวิจัยนี้พอเก็บข้อมูลอาจารย์ก็เอาขึ้นเว็บไซต์เราก็ได้เห็น เข้าไปตรวจสอบได้ หรือจะเอาข้อมูลมาเก็บไว้เลยก็ได้ การเก็บข้อมูลมีประโยชน์ทำให้เราเปรียบเทียบข้อมูลได้”

อำนวยการ ชุมณี อายุ 56 ปี

อาชีพเกษตรกร

“ไม่มีใครรู้จักตัวตนของเรา เท่ากับตัวเราเอง แต่รู้แค่ภูมิปัญญาอย่างเดียวเขาก็ไม่ยอมรับ บางครั้งต้องเอาวิชาการมาช่วย เราจึงต้องมีการศึกษา”

มณฑล สติดี อายุ 42 ปี

อาชีพเกษตรกร

“การทำโครงการนี้เราต้องสละเวลามาทำงานเพื่อส่วนรวม แต่ก็เป็นเรื่องที่เราอยากจะทำ นักวิชาการเขามามอบให้ เรื่องไหนมีประโยชน์เราก็รับไว้ เรื่องที่ไม่เคยรู้จักได้รู้ สิ่งเหล่านี้เราก็เอามาประมวลกับงานวิจัยของชาวบ้าน”

